

DOI: 10.15407/kraieznavstvo2024.01.115

УДК 271.2-754(477.81)

Олександр Федчук (м. Луцьк)

протоіерей, кандидат історичних наук,

проректор з наукової роботи Волинської духовної семінарії

E-mail: ol_fedchuk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8494-9066>

Розвиток неоунії у Рівненському повіті Волинського воєводства в 1930-х роках

Мета дослідження – аналіз розвитку неоунії у Волинському воєводстві міжвоєнної Польщі на прикладі Рівненського повіту. Задля досягнення цієї мети зосереджено увагу на всіх трьох неоунійних парафіях повіту, що виникли у 1930-х рр. – у селах Застав'я та М'ятин, а також у місті Рівне. Крім цього, розглянуто невдалі спроби поширити неоунійний рух на інші місця Рівненського повіту. Раніше дослідники не акцентувалися на розвитку неоунійного руху в Рівненському повіті, що зумовлює новизну дослідження. Його оригінальність забезпечує також використання архівних джерел з архівосховищ Луцька та Тернополя, які ще не лягали в основу наукових розвідок. Виявлено, що перші спроби неоунійної агітації у Рівненському повіті зафіксовано наприкінці 1920-х рр., але вони виявилися невдалими. Основні успіхи неоунії на теренах повіту пов'язані з майновими конфліктами та проігнорованими консисторією бажаннями мешканців Застав'я і М'ятина виділитися в окремі парафії. Цивільна влада воєводства та повіту відмовила неоунійним громадам цих сіл у сприянні, через що вони не змогли претендувати на діючий храм і мали труднощі з будівництвом власних каплиць, хоча й змогли це зробити. Натомість, за рідкісним для Волині сценарієм виникла й розвивалася неоунійна парафія в Рівному, оскільки її утворення не стало наслідком конфліктів на діючій православній парафії. Водночас, неоунійний осередок у Рівному не оминули внутрішні негаразди, пов'язані з непорозуміннями між місцевими конвертитами та вихідцями з Галичини. Ряд спроб насадити унію в окремих селах Рівненського повіту завершився у 1930-х рр. невдачею. Доволі швидко після 1939 р. всі неоунійні парафії на Рівненщині були ліквідовані, що доводить відсутність серед місцевого населення ідейних корнів для їх існування.

Ключові слова: неоунія, православ'я, Рівненський повіт, Рівне, Застав'я, М'ятин.

Alexander Fedchuk (Lutsk)

Candidate of Historical Science,

Volyn Orthodox Theological Seminary,

Scientific Division Vice-Rector

E-mail: ol_fedchuk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8494-9066>

The Development of Neo-Union in the Rivne district of the Volyn Voivodeship in the 1930s

The aim of the study is to analyse the development of neo-Union in the Volyn Voivodeship of interwar Poland on the example of the Rivne district. In order to achieve this goal, attention is focused on all three neo-Union parishes of the district that emerged in the 1930s - in the villages of Zastavia and Myatyn, as well as in the city of Rivne. In addition, unsuccessful attempts to spread the neo-Union movement to other places in the Rivne district are considered. Previously, researchers have not focused on the development of the neo-Union movement in the Rivne district, which makes the research novel. Its originality is also ensured by the use of archival sources from the archives of Lutsk and Ternopil, which have not yet been the basis of scientific research.

It has been found that the first attempts of neo-Union agitation in the Rivne district were documented in the late 1920s, but they were unsuccessful. The main successes of the neo-Union in the district were related to property conflicts and the desire of the residents of Zastavia and Myatyn to be separated into separate parishes, which were ignored by the consistory. The civil authorities of the voivodeship and county refused to assist the neo-Union communities of these villages, which meant that they could not claim an existing church and had difficulties building their own chapels, although they were able to do so. Instead, in a rare scenario for Volyn, a neo-Union parish emerged and developed in Rivne, as its formation was not a result of conflicts in the existing Orthodox parish. At the same time, the neo-Union centre in Rivne was not spared internal troubles related to misunderstandings between local envelopes and immigrants from Galicia. A number of attempts to impose the union in some villages of the Rivne district failed in the 1930s. Quite soon after 1939, all neo-Union parishes in the Rivne region were liquidated, which proves that the local population had no ideological roots for their existence.

Key words: neo-Union, Orthodoxy, Rivne district, Rivne, Zastavia, Myatyn.

Постановка проблеми. Підпорядкований Католицькій церкві неоунійний рух розгортався у міжвоєнній Польщі з 1924 р. Його впровадження мало на меті підпорядкувати Ватикану українське та білоруське православне населення за умови збереження ним східного (православного) богослужбового обряду. Попри значні сподівання, які плекали організатори, успіхи неоунії були доволі скромні: напередодні Другої світової війни в усій Польщі діяло лише 43 неоунійні парафії (чотирнадцять – у Волинському воєводстві, одинадцять – у Люблінському, дев'ять – у Поліському, п'ять – у Новогрудському, три – у Білостоцькому та одна – у Віленському воєводстві). Загальна кількість усіх навернених у неоунію складала 16444 осіб¹. Майже всі неоунійні осередки, за незначними винятками, виникли на базі православних парафій, у яких

існували невирішені конфлікти між паствою та духовенством. Як бачимо, найбільшого поширення неоунія набула на Волині, але навіть і там її осередки з'явилися не в усіх повітах. Порівняно пізно, тільки у 1931 р., перша неоунійна парафія виникла у Рівненському повіті.

Джерела та література. Вітчизняні дослідники проблемам неоунії приділяли порівняно небагато уваги. Серед них такі автори як В.-Й. Ковалів², Ю. Крамар³, М. Кучерепа⁴, Р. Лагіш⁵, О. Лупій⁶, Скакун⁷, Н. Стоколос⁸. Однак, регіональні аспекти розвитку неоунії вивчав тільки О. Федчук⁹. При цьому ще ніхто окремо не розглядав неоунійний рух у Рівненському повіті Волинського воєводства. Саме таку мету покладено в основу цього дослідження, джерельною базою для якого стали, переважно, документи Волинського і Тернопільського обласних архівів.

¹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie (MWR i OP). 416: Ogólne sprawy wyznania katolickiego – obrządek wschodnio-słowiański (bizantyjski) – normatywy, ogólne informacje, odpisy ważniejszych spraw. k. 310–313.

² Ковалів В.Й. Ліквідація неоунії в Луцькій дієцезії // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Історичні науки. 2007. Вип. 8. С. 271–288.

³ Крамар Ю. Проблема неоунії на Волині у міжвоєнний період // Науковий вісник ВДУ. Історичні науки. 1998. Вип. 1. С. 68–73; Його ж. Неоунійний рух на Західній Волині у міжвоєнну добу (1921–1939) // Студії і матеріали з історії Волині. 2015. С. 206–215.

⁴ Кучерепа М. Неоунія на Волині // «Да всі єдино будуть». Міжнародна наукова конференція, присвячена історії Греко-Католицької Церкви на Волині. Луцьк – Володимир-Волинський. 2010. С. 134–141.

⁵ Лагіш Р. Місійна діяльність Миколая Чарнецького та отців Редemptористів на Волині (1926–1938 pp.) // Гілея: науковий вісник. 2014. Вип. 80. С. 81–86.

⁶ Лупій О. Місії греко-католицьких священиків на Волині в міжвоєнний період // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Історичне релігієзнавство. 2012. Вип. 6. С. 214–223.

⁷ Скакун Р. «Нова унія» у Другій Речі Посполитій (1924–1939) // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії. Т. 5. 2007. С. 204–247; Його ж. «Сторож братові своєму»: агентура органів безпеки СРСР у середовищі греко-католицького духовенства в 1939–1941 роках // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії. Число 8. Львів, 2018. С. 72–189.

⁸ Стоколос Н. Неоунія як експеримент східної політики Ватикану в Польщі (1923–1939 pp.) // Український історичний журнал. 1999. № 4. С. 74–89.

⁹ Федчук О. Жабченська трагедія (з історії неоунії на Волині). Луцьк, 2015. 80 с.; Його ж. Неоунія на Волині: на прикладі села Дубечне Ковельського повіту // Краєзнавство. 2023. № 3–4. С. 68–76.

Виклад основного матеріалу. Неоунія з'явилася на Волині у квітні 1925 р., коли про підпорядкування Луцькому католицькому єпископу заявив православний священник с. Озеро Євсевій Сльозко. До кінця 1920-х рр. неоунійні осередки з'явилися також у Горохівському, Ковельському, Кременецькому, Дубенському повітах.

Першу спробу організувати неоунійну парафію в Рівненському повіті було зафіксовано в с. Країв, де священник продав частину церковної землі з наміром відремонтувати церковне житло, але гроші присвоїв і ремонту не зробив. Знаючи про конфлікт між місцевим церковним кліром та парафіянами, двічі сюди приїздив один із найактивніших агітаторів за неоунію Олексій Пелипенко, котрий до кінця 1924 р. був православним священником, а тоді прийняв унію. Проте, порозумітися з місцевими селянами цей місіонер не зміг, позаяк не користувався жодним авторитетом серед волинян. Однак, конфлікт у селі продовжувався, 5 червня 1928 р. у Країв приїхав католицький ксьондз із с. Оженин, котрий заявив, що його запросило місцеве населення. Пройшовшись селом, він зумів знайти трьох осіб, які погодилися поїхати до декана в Острог задля написання заяви про перехід парафії в неоунію. Як стало відомо в Краєві, на 10 червня сюди знову мав приїхати католицький ксьондз для вирішення організаційних питань. Однак, новий православний священник Федір Гайденко та його псаломщик Євтихій Ковальчук напередодні зуміли добре організувати своїх прихильників, тож ксьондзу порадили тут не з'являтися¹⁰.

Але до заспокоєння в селі було далеко. 20 липня у Країв знову приїздив католицький священнослужитель задля пропагування унії. Цього разу йому на поміч прийшла поліція, співробітник якої зранку попередив впливових селян, що має приїхати ксьондз для переговорів про унію. Невдовзі той дійсно прибув на конях, що належали гмінному управлінню, і почав агітувати селян, обіцяючи, що буде безкоштовно виконувати треби і за власний кошт проведе капітальний ремонт священицького житла. Одночасно ксьондз почав навчати, як правильно відібрати у православного священника церковні ключі і яким чином впровадити у храм та священицький дім його самого, щоб не підпасти під арешт.

Однак, про це зібрання вчасно дізнався парафіяльний настоятель Гайденко. Скориставшись приходом іншого поліцейського, який мав справу зі священником, отець Федір змусив його скласти протокол на ксьондза та супроводжувачого поліцейського за підстрікання народу до нападу на священника, а зібраним ксьондзом повідомив, що ключі в нього зможуть забрати тільки тоді, як вони сплинуть на його крові, і через його труп внесуть ксьондза у його приміщення, а тому перша служба може стати заупокійною. Дізнавшись про протокол, селяни почали хутко розходитися. Важливо, що на захист православного священника згуртувалися місцеві чехи, які нагадали, що церква й священицькі будівлі стоять на їхній землі¹¹.

В підсумку на боці ксьондза залишилося всього четверо осіб на чолі з місцевим солтисом. Католицький священнослужитель сподівався, що їм все ж вдасться знайти в громаді більше співчуваючих унії осіб, тому порадив скласти селянський приговор, який підпише не менше за дві третини місцевого населення. За словами ксьондза, тоді все вдасться повернути на свій бік, і православний священник буде вигнаний із Краєва.

Хоча прихильників переходу в неоунію на парафії, здавалося б, було небагато, католицька агітація не пройшла безслідно. При цьому селян сколихнули не догматичні чи канонічні, а матеріальні питання – про безкоштовне виконання треб та ремонт церковного житла. А тому священник Федір Гайденко повідомляв у духовну консисторію, що тепер мусить сам відмовитися від платні за треби. Враховуючи ще й те, що минулого року його пограбували, парафіяльний настоятель просив надати його з консисторських місіонерських сум матеріальну допомогу. «Якщо це неможливо, то я понесу свій хрест до кінця один, лише з одним сердечним проханням підтримати мене морально в той час, коли єзуїти почнуть добиватися мого переміщення», – писав у рапорті священник¹². Водночас, він просив у консисторії позичити на два роки хоча б 500 злотих для негайного ремонту священицького будинку, що також позбавило б ксьондза важливого аргументу для переведення парафії в унію.

Згодом о. Федір скаже благочинному: «В мене творилося таке, що думав, що зйду з розуму;

¹⁰ Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО), ф. 148, оп. 2, спр. 556, арк. 35.

¹¹ Там само, арк. 38.

¹² Там само, арк. 40.

тижнями не було ні сну, ні апетиту. Черствість, озлобленість натовпу, недовіра до священника»¹³. Проте католицьке духовенство ще намагалось провести у Краєві плебісцит для виявлення громадської думки, настали жнива і люди зайнялися господарськими клопотами, а про неонуїю вже не говорили. Однією з причин цього стало й те, що співробітник поліцейського постерунку, на якого 20 липня було складено протокол, особисто приїздив до священника Федора Гайденка з вибаченнями і проханнями знищити протокол. Священик погодився, адже досягнув головного: серед населення пішла мова, що «поліція приїздила перепрошувати батюшку», а отже – наміри ксьондза були незаконними¹⁴.

Зазнавши у Краєві невдачі, католицьке духовенство вже довго не поверталось сюди знову. Новий шанс закріпитися на Рівненщині з'явився у розповсюджувачів неонуїї вже в 1931 р. І слід визнати, що цього разу вони скористалися ним краще.

Як і в Краєві, агітації на користь неонуїї в с. Застав'я передував побутовий конфлікт між священником та частиною його парафіян. Необхідно підкреслити, що Застав'я хоч і мало храм, але не було окремою парафією, а входило до Межирицької парафії. При цьому благоустроєна садиба парафіяльного священника з городом розташовувалася у Застав'ї, тут же знаходилася й майже вся парафіяльна земля. Тривалий час мешканці вказаного села, а також сусіднього с. Дивень, змушені були миритися з тим, що парафіяльний священник служив здебільшого в Межиричах, а Свято-Миколаївську церкву в Застав'ї відвідував лиш іноді. Проте з часом на парафії почали виникати непорозуміння між відвідувачами храмів у Межиричах та Застав'ї, і останні зажадали розділення парафії та призначення їм окремого настоятеля. Однак, у Межиричах не могли погодитися на це, оскільки нова парафія безумовно претендувала б на священницьке житло та церковну землю допоки спільної парафії. Відтак, у консисторії вирішили прийняти «соломонове» рішення, призначивши у Межирицьку парафію вікарного священника, який постійно служив би у Заставненській церкві¹⁵.

Втім, такий розклад лише частково задовольнив бажання мешканців Застав'я і Дивня. Невдовзі вони знову почали вимагати розділення парафії та її майна, але численні клопотання у консисторію з цього приводу ігнорувалися духовним начальством. Врешті, в середині 1931 р. це вилилося в пропозицію тодішнього вікарія Межирицької парафії ігумена Нифонта (Ведмеда) перейти на унію східного обряду, що підтримало, як стверджував Рівненський повітовий староста, 80% мешканців Застав'я та 30% мешканців Дивня. Тут зауважимо, що о. Нифонт уже побував в неонуїї у другій половині 1920-х рр., але згодом повернувся до православ'я і знову отримав право служіння у Волинській єпархії. Але, як видно, він залишився хитким у своїх канонічних переконаннях, а тому не спонукав парафіян до покори православної консисторії, на що там сподівалися при його призначенні, а, навпаки, почав підбурювати їх до прийняття неонуїї¹⁶.

Дізнавшись про таку поведінку священника, єпархіальна влада призначила замість нього в Застав'я отця Йосипа Кундеуса. Водночас, у це село почали їздити єпархіальні та окружні місіонери, представники консисторії. Зі свого боку, заходи для зміцнення неонуїйних настроїв вжила і Луцька католицька дієцезія. Зокрема, оскільки ігумен Нифонт ще формально залишався у православ'ї, погодившись на переведення у монастир, Луцька біскупська курія прислала в Застав'я ієромонаха Серафима (Яросевича) – орного з небагатьох «перельотів» (як називали колишніх православних священників, що перейшли на неонуїю), котрий не ославив себе аморальною поведінкою. Саме цей священник 23 серпня 1931 р. провів у Застав'ї перше уніатське богослужіння, участь у якому взяло близько вісімдесяти осіб.

Не знаємо, з яких причин, але друге богослужіння для новоявлених місцевих уніатів, згідно документів, цей же священник провів лише у грудні 1931 р.¹⁷ Найвірогідніше, в Луцького католицького біскупа просто не було необхідної кількості кадрів для заміщення всіх неонуїйних осередків, тож йому доводилося призначати сумісників (ієромонах Серафим у

¹³ Там само, арк. 38.

¹⁴ Там само. 40.

¹⁵ Сагайдаківський В. Правди не втопити. Торонто, 1967. С. 37–42.

¹⁶ Державний архів Волинської області (ДАВО), ф. 46, оп. 9, спр. 1853, арк. 9.

¹⁷ Там само, арк. 8.

цей час служив у с. Дубечне Ковельського повіту). Наступного місяця сюди приїздив для богослужінь ректор Дубенської семінарії східного обряду ксьондз Антоній Дабровський. Але це не означає, що прихильники неоунії в Застав'ї з серпня по грудень 1931 р. не проявляли ніякої активності. Відомо, що в цей час вони намагалися зайняти місцевий Свято-Миколаївський храм, але це їм не вдалося.

Однією з причин невдачі із зайняттям храму була позиція воєводської влади, яка врахувала наслідки сприяння уніатам у таких діях наприкінці 1920-х рр. Тоді у селах Дубечне, Краска, Цегів та Жабче неоунійні осередки перетворилися на вогнища гучних конфліктів між прихильниками неоунії та православ'я за церкву та її майно. Органи місцевої влади цілком слушно визнали це чинниками, що дестабілізували обстановку в регіоні. Саме через намагання адептів неоунії зайняти православний храм, що загрожувало черговою ескалацією міжконфесійних взаємин на Волині, Рівненський повітовий на початку 1932 р. заявляв про шкідливість та небажаність подальшої уніатської агітації в Застав'ї¹⁸.

Проте в Луцькій курії відступати не збиралися й 25 березня 1932 р. відкрили у Застав'ї неоунійну парафію, призначивши в неї все того ж Нифонта (Ведмеда), котрий до цього часу вже вдруге офіційно перейшов на неоунію. Той зумів активізувати місцевих прихильників неоунії, котрі вже на початку квітня звернулися до повітового старости з проханням передати їм ключі від Свято-Миколаївської церкви. Водночас ігумен Нифонт почав переконувати своїх прихильників, що уніатській парафії буде надано владою 36 га землі, частину якої він передасть на потреби місцевої «Просвіти»¹⁹.

Хоча насправді землі ігумену ніхто не обіцяв, він, вірогідно, вирішив, що впливовому Луцькому біскупу Адольфу Шельонжеку не відмовлять. А той дійсно звертався у воєводське управління з клопотанням про наділення неоунійної парафії у Застав'ї земельною ділянкою. Але в задоволенні клопотання йому було відмовлено з мотивів відсутності вільної землі.

Не чекаючи на будь-які кроки влади, а можливо й передбачаючи їх, 17 квітня заставненські

уніати спробували зайняти храм самочинно, але це не мало успіху й закінчилося складанням поліцейських протоколів. У наступні декілька місяців біля православного храму було організовано ще ряд провокацій. Для захисту своїх прав православне населення звернулося в Українську парламентську репрезентацію, яка прислала в Застав'я сенатора Інокентія Гловацького. Той на місці виявив, що за унію в селі вболіває не так багато людей, але серед її прихильників – колишній церковний староста та сільський солтис²⁰.

У підсумку уніатам довелося відмовитися від спроб забрати православний храм, тим більше, що підтримка в Застав'ї унії виявилася не такою значною, як це намагалися довести перед органами цивільної влади. Одним із чинників певної кризи неоунії на цій парафії стало впровадження майнових взаємин на Межирицько-Заставненській парафії, до чого додався ще й конфлікт всередині уніатського кліру, внаслідок якого ігумен Нифонт (Ведмідь) і псаломщик залишили Застав'я. Не розібравшись у ситуації, деякі православні видання почали повідомляти, що унії тут настав кінець. Однак, насправді на парафії залишалося близько 150 прихильників неоунії, до яких час від часу курія прислала священиків східного обряду. І тільки влітку 1934 р. у Застав'я знову було призначено окремого неоунійного священика – Івана Герматюка²¹.

Саме в цей час неоунійний осередок з'явився у ще одному селі Рівненського повіту – М'ятині. Якоюсь мірою передумови виникнення тут уніатського руху були такими ж, як і в Застав'ї. У М'ятині також існувала приписна церква, що належала до парафії у с. Посягва, тут же знаходилося 17,5 га церковної землі. Оскільки парафіяльний священик рідко служив у М'ятині, місцеве населення захотіло мати в себе окрему парафію. Побоюючись, що приписним парафіянам вдасться цей задум, настоятель почав дії з переоформлення церковної землі на церкву у Посягві, що й спричинило заколот у М'ятині, який закінчився зверненням селян у Луцьку курію за уніатським священиком²².

Біскуп делегував сюди колишнього православного ієромонаха Іліана (Гука), якому 29 липня 1934 р. вдалося відслужити своє перше

¹⁸ Там само, арк. 11.

¹⁹ ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 1853, арк. 20.

²⁰ ДАВО, ф. 60, оп. 1, спр. 1, арк. 68–69.

²¹ Wiadomości i notatki // *Oriens*. 1935. № 1. S. 30.

²² ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 1853, арк. 37.

богослужіння в місцевому православному храмі. Однак, закріпитися тут «перельоту» та його прихильникам не вдалося, оскільки 18 серпня поліція, за наказом повітового старости, запечатала храм. Восени, коли стало зрозумілим, що влада не дозволить уніатам користуватися наявною церквою, отець Іліан почав виклопотувати у влади дозвіл на будівництво в М'ятині уніатської церкви. Одночасно почалося будівництво священницького житла, яке уніати сподівалися тимчасово використовувати у якості домової церкви. Однак, у листопаді поліція заборонила зводити цей дім, оскільки селянин, який надав для цього свою земельну ділянку, не володів правом вільного розпорядження нею через проведення комасації, а до того ж у влади виникли сумніви у кінцевому призначенні приміщення, яке декларувалося як житло цього самого селянина²³.

Таким чином, Заставненська і М'ятинська неоунійні парафії на середину 1930-х рр. постали перед проблемою відсутності власного церковного приміщення, отримання якого в той чи інший спосіб заважала цивільна влада. Втім, у першій половині 1935 р., попри відсутність дозволів, м'ятинські парафіяни все ж побудували дерев'яний храм, відкрити який знову ж почала забороняти влада, пояснюючи це відсутністю дозволу на будівництво. Проте, 2 червня 1935 р. апостольський візитатор уніатів східного обряду на Волині єпископ Миколай Чарнецький все ж освятив цей храм²⁴, в якому продовжив своє служіння на М'ятинській парафії ієромонах Іліан (Гук). За якийсь час Луцький біскуп нагородив його за активність на парафії подячною грамотою²⁵.

Тим часом православний храм у М'ятині залишався зачиненим, але влітку 1937 р. у селі розпочався рух до повернення у православ'я. Оскільки несподіваним для католицької влади агітатором за це був і сам ієромонах Іліан (Гук), біскуп поспішив замінити його на іншого священника. Згодом «перельот» почав каятися і стверджувати, що оступився, бо розраховував на землю православної парафії у Посягві. В підсумку біскуп прибрав його з Рівненського повіту.

Надалі в М'ятині ще декілька разів змінювалися настоятель уніатської парафії. Один із них, Маркел Височинський, влітку 1938 р. викликав невдоволення влади проведенням панахиди за вбитого 23 травня засновника ОУН Євгена Коновальця. Повітовий староста повідомив воєводі, що Височинський проводить у М'ятині націоналістичну роботу, прохаючи вчинити розпорядження про усунення його з теренів повіту²⁶.

Загалом, згідно урядової статистики, на 1938 р. неоунійна парафія у М'ятині вважалася однією з найбільших на Волині, нараховуючи 1095 парафіян. Натомість, парафія у Застав'ї мала тоді ж лише 150 вірних²⁷. На ній із 1934 р. ще декілька разів помінялися священники, якими ставали випускники Дубенської семінарії східного обряду. Але й тут із часом змогли реалізувати плани будівництва церкви, яку 23 травня 1939 р. освятив все той же єпископ Миколай Чарнецький²⁸. Саме цей храм став останнім із усіх побудованих неоуніатами на Волині.

Отже, у Рівненському повіті не лише було побудовано останній неоунійний храм, але й виникла остання у Волинському воєводстві неоунійна парафія. Вона була відкрита в Рівному, вірогідно, 21 липня 1936 р., коли тут побував апостольський візитатор Чарнецький. Служити сюди було призначено доволі відомого «перельота» Василя Гроша²⁹, який покинув православ'я у 1927 р., після чого доволі довго очолював неоунійну парафію у с. Дубечне.

Рівненська парафія, яка розташовувалася у наданій католиками каплиці, була невеликою, нараховуючи близько сто осіб. Її утворенню не передував конфлікт всередині православної парафії, як то було у Застав'ї чи М'ятині. Ще однією відмінністю Рівненського осередку стало те, що його парафіянами стали як нечисленні конвертити із православ'я, так і греко-католики – вихідці з Галичини. Порозумітися між собою вони не могли, про що свідчить декілька конфліктів всередині парафії, внаслідок яких галичани перестали ходити в неоунійну каплицю. Причинами суперечок була відмова настоятеля

²³ Там само, арк. 41.

²⁴ Wiadomości i notatki // *Oriens*. 1935. № 4. S. 128.

²⁵ Podziękowanie dla o. Iljana Huka // *Oriens*. 1935. № 6. S. 188.

²⁶ ДАВО, ф. 46. Оп. 9. Спр. 4129. Арк. 17.

²⁷ ААН. МВР і ОР. 416, к. 312.

²⁸ Wiadomości i notatki // *Oriens*. 1939. № 4. S. 126.

²⁹ ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 1853, арк. 100.

перейти на українську мову богослужіння, як то практикувалося в греко-католицьких храмах Галичини, а також прибрати ікони, які галичани вважали православними³⁰.

Коротко також зауважимо, що у 1930-х рр. у Рівненському повіті могло зародитися ще декілька неоунійних парафій, але спроби їх організації виявилися невдалими. Так, влітку 1932 р. ігумен Нифонт (Ведмідь) приїздив із Застав'я у с. Мнишин, де знайшов підтримку серед деяких представників молоді. Як стверджувалося в львівській газеті «Діло», місцеві адепти неоунії, яким також було заборонено претендувати на православний храм, влаштували молитовний будинок у приміщенні магазину, але оскільки влада не дозволила молитися й там, то уніати почали звершувати богослужіння у приватних будинках³¹. За даними цієї ж газети, на 1 вересня 1934 р. в Мнишині нараховувалося 1200 уніатів³². Однак, якщо це так, то незрозуміло, де вони поділися пізніше, адже в усіх пізніших статистичних даних про уніатів Волині Мнишин жодного разу не згадувався.

Наприкінці 1932 р. мешканці Великої і Малої Городниць скаржилися у духовну консисторію, що агітацію на користь неоунії проводить їх парафіяльний священик Феодосій Муссієвич, який часто контактував із католицьким ксьондзом. Консисторське розслідування виявило, що священик був недбалим до виконання своїх пастирських обов'язків, а також зловживав церковними грішми, а тому, можливо, й тяжів до зміни юрисдикції, щоб уникнути покарання. Після почислення його за штат проблеми з унією на парафії зникли³³.

Нарешті, влітку 1934 р. Рівненський повітовий староста рапортував Волинському воєводі про те, що прохання у Луцьку курію подавали мешканці с. Велика Омеляна³⁴. Оскільки ніяких практичних наслідків воно не мало, можна припустити, що там були лише поодинокі адепти неоунії. Також відомо, що в середині 1930-х рр. повторилися спроби розповсюдження неоунії у с. Країв, де її знову пропагував римо-католицький священик із Оженина. У відповідь право-

славне духовенство влаштувало у Краєві місіонерський захід, після якого питання неоунії тут уже не піднімалося³⁵.

Після встановлення наприкінці 1939 р. на Волині радянської влади, неоунійний рух почав тут поступово згортатися. Проте частина парафій чи невеликих місіонерських станиць все ж продовжували діяти. За словами згаданого єпископа Миколая Чарнецького, на момент початку німецько-радянської війни у межах колишнього Волинського воєводства існувало близько п'ятнадцяти таких центрів, серед яких він назвав М'ятин та Застав'я, хоча каплиці у цих селах і було перетворено на магазини³⁶. Однак, якихось даних про розвиток цих парафій під час Другої світової війни не маємо, а в 1944 р. вказані села не згадані в переліку тих, в яких ще продовжувала функціонувати уніатська парафія.

Висновки. В 1930-х рр. Рівненський повіт виділявся у Волинському воєводстві динамікою розвитку неоунії, адже у цей час тут виникли три неоунійні парафії з чотирнадцяти наявних на Волині на початок Другої світової війни, а також існував цілий ряд сіл, де було зафіксовано невдалі спроби розповсюдити неоунію. Парафії у Застав'ї та М'ятині з'явилися внаслідок наростаючого конфлікту між селянами та парафіяльними настоятелями, котрі не приділяли достатньої пастирської уваги приписним селам із власними храмами та церковною землею. Саме її селяни не хотіли віддавати на користь настоятеля, якого не вважали своїм. З огляду на це, першопричини виникнення неоунійних осередків у Застав'ї та М'ятині слід визнати характерними для всіх сільських неоунійних центрів Волині. Цивільна влада не підтримувала неоунійний рух у названих селах, оскільки вважала його шкідливим із міркувань безпеки у повіті. Щоб не розпалювати міжконфесійні пристрасті, влада не лише заборонила уніатам претендувати на місцеві православні храми, але й обмежувала їх у розвитку. Якщо виникнення цих двох неоунійних парафій стало винятково наслідком образи на духовну владу та пошуків варіантів

³⁰ ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 4129, арк. 13.

³¹ З унійного руху на Волині // *Діло*. 1934. № 271. С. 6.

³² Скільки визнає цю унію на північно-західних землях? // *Діло*. 1935. № 211. С. 5.

³³ ДАТО, ф. 148, оп. 3, спр. 73, арк. 1–6.

³⁴ ДАВО, ф. 46, Оп. 9, спр. 1853, арк. 48.

³⁵ ДАТО, ф. 148, оп. 5, спр. 183, арк. 1–8.

³⁶ Скакун Р. «Сторож братові своєму»... С. 160.

збереження церковної землі, то Рівненська неоунійна парафія мала зовсім інші корні, об'єднавши в собі вже існуючих уніатів повітового центру, які не претендували на майно жодної православної парафії. Нетривалий розвиток цієї парафії супроводжували внутрішні конфлікти, які красномовно засвідчили ідейні розбіжності

між місцевими вихідцями з православ'я та греко-католиками з Галичини. Швидкий занепад неоунійного руху в колишньому Рівненському повіті після початку Другої світової війни переконує в тому, що він не мав тут твердої основи, а тому зникнення всіх трьох парафій слід визнати закономірним явищем.

References

1. Kovaliv, V.-Yu. (2007). Likvidatsiia neounii v Lutskii diietsezii [Liquidation of the Neo-Union in the Lutsk Diocese]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. Serii: Istorychni nauky. 8, 271–288. [in Ukrainian].
2. Kramar, Yu. (2013). Neouniinyi rukh na Zakhidnii Volyni u mizhvoiennu dobu (1921–1939) [The Neo-Union movement in Western Volyn in the interwar period (1921–1939)]. *Studii i materialy z istorii Volyni*, 206–215. [in Ukrainian].
3. Kramar, Yu. (1998). Problema neounii na Volyni u mizhvoiennyi period [The problem of Neo-Union in Volyn in the interwar period]. *Naukovyi visnyk Volynskoho derzhavnoho universytetu*. Serii: Istorychni nauky, Vyp. 1, 68–73. [in Ukrainian].
4. Kucherepa, M. (2010). Neouniia na Volyni [Neo-Union in Volyn]. «*Da vsi yedyno budut*». *Mizhnarodna naukova konferentsiia, prysviachena istorii Hreko-Katolytskoi Tserkvy na Volyni*. Lutsk – Volodymyr-Volynskiy, 134–141. [in Ukrainian].
5. Lahish, R. (2014). Misijna diial'nist' Mykolaia Charnets'koho ta otsiv Redemptorystiv na Volyni (1926–1938 rr.) [Missionary activity of Mykola Charnetsky and the Redemptorist Fathers in Volhynia (1926–1938)]. *Hileia: naukovyj visnyk*. 80, 81–86. [in Ukrainian].
6. Lupij, O. (2012). Misii hreko-katolyts'kykh sviaschenykyv na Volyni v mizhvoiennyi period [Missions of Greek-Catholic priests in Volyn in the interwar period]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiia»*. Serii: Istorychne relihiieznavstvo. 6, 214–223. [in Ukrainian].
7. Skakun, R. (2007). «Nova unia» u Druhii Rechi Pospolytii (1924–1939) [«New Union» in the Second Polish-Lithuanian Commonwealth (1924–1939)]. *Kovchek. Naukovyi zbirnyk z tserkovnoi istorii*. 5, 204–247. [in Ukrainian].
8. Skakun, R. (2018) «Storozh bratovi svoiemu»: ahentura orhaniv bezpeky SRSR u seredovyschi hreko-katolyts'koho dukhovenstva v 1939–1941 rokakh [«Watch over your brother»: the agency of the security agencies of the USSR among the Greek Catholic clergy in 1939–1941]. *Kovchek. Naukovyi zbirnyk z tserkovnoi istorii*. 8, 72–189. [in Ukrainian].
9. Stokolos, N. (1999). Neouniia yak eksperyment skhidnoi polityky Vatykanu v Polshchi (1923–1939 rr.) [Neo-Union as an experiment of the Eastern policy of the Vatican in Poland (1923–1939)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 4, 74–89. [in Ukrainian].
10. Fedchuk, O. (2015). *Zhabchens'ka tragediia (z istorii' neounii' na Volyni)*. Lutsk [in Ukrainian].
11. Fedchuk, O. (2023). Neouniia na Volyni: na prykladi sela Dubechne Kovel's'koho povitu [Neo-union in Volyn: an example of Dubechne village in the Kovel district]. *Kraieznnavstvo*. 3–4, 68–76. [in Ukrainian].